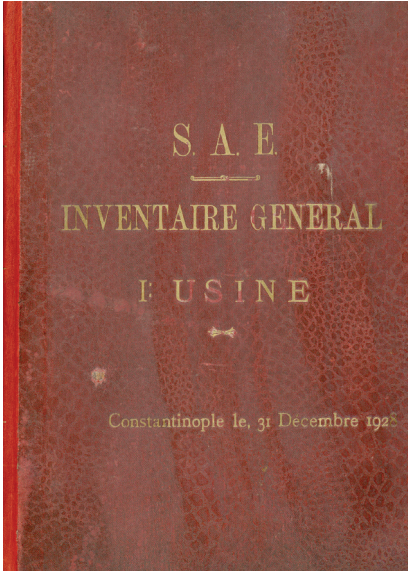

Elektrik'ten Arşiv'e: Silahtarağa Elektrik Fabrikası Arşivi

AMED GÖKÇEN* & LÜTFİYE ÇETİN**

İstanbul'un ilk kent odaklı enerji merkezi olma özelliğine sahip Silahtarağa Elektrik Fabrikası Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'si'ne devrolan en önemli teknolojik miraslardan biridir. Kurulduğu 1911 yılında öncelikle saray ve birinci derece devlet daire ve bürokrasisinin, saray çevresi ve elektrikli cihaz alımı gerçekleştirebilecek olanaklara sahip olan mahallelerinin ihtiyacını karşılamayı amaçlayan Fabrika'nın, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra elektrik üretimini arttırdığı görülmektedir. Başka bir

ifadeyle, resmi yerleşkeler ve İstanbul'un bazı sokaklarında hizmet veren tramvaylar aracılığıyla bilinir olan kesintisiz enerji ağı Birinci Dünya Savaşı sonrasında Bakırköy'den Sarıyer sırtlarına kadar genişleyen bir düzlem içerisindeki sokaklara, dükkânlara ve evlere ulaşmaya başlamıştı. Özellikle ticaretin ana merkezi haline dönmüş olan Haliç, Galata ve Karaköy'ü Beşiktaş'a bağlayan hat ile Fatih, Sirkeci ve Sultanahmet'i içine alan bölüm –ekonomik kalkınmanın en temel devlet ideallerinden biri haline dönüştüğü bu yıllarda– elektriğin en hızlı ve yaygın bir şekilde kullanıma sokulduğu bölgeler arasındadır.

Görsel 1- 31 Aralık 1928'de yayınlanan S.A.E. *Inventaire General* kitabının kapağı. S.A.E. *Inventaire General* iki cilt halinde yayınlanmıştır. İlk cildinde İstanbul'a döşenen elektrik kablolarının bilgileri ve 1925-1928 yılları içerisindeki elektrik üretimi hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci cildinde ise Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın içerisindeki malzemelerin envanterleri, şehir içerisindeki lambaların çizimleri ve benzeri çizimler bulunmaktadır.

Silahtarağa Elektrik Fabrikası Osmanlı'dan Türkiye'ye miras kalmış 'modernist' anlayışın inşasını mümkün kılmak, sermaye akışını ve dönüşümünü sağlamak amacıyla devlet bürokrasisi tarafından güçlü bir biçimde desteklenmişti. Ganz ve Sofina şirketlerinin sağladığı uluslararası sermaye ile 1911 yılında Silahtarağa Elektrik Fabrikası, döneminin en önemli teknolojik özelliklerini taşıyordu. Fakat elektrik bu süreçte sadece teknolojik bir ihtiyaç olmaktan çıkmış, İstanbul'un toplumsal değişiminin ve kentleşmesinin tetikleyicisi olmuştu. Silahtarağa Elektrik Fabrikası açık olduğu süre boyunca toplumun farklı kesimlerinden yüzlerce

* Amed Gökçen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Proje Müdürü, amed.gokcen@bilgi.edu.tr, +902123117165

** Lütfiye Çetin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Arşiv Uzmanı, lutfiye.cetin@bilgi.edu.tr, +902123117603

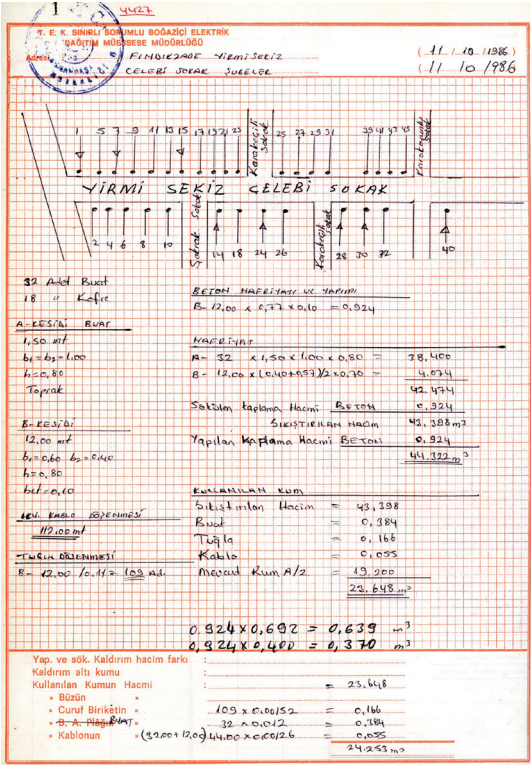
SOCIETE ANONYME TURQUE D'ÉLECTRICITÉ		RESEAU DE STABRUL ET DES FAUBOURGS												00011	
Extensions des lignes aériennes pour la Clientèle "Seine" pendant l'année 1925															
Longueurs en mètres et sections en m ² .															
Lieu x	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Le Béal															
Sairak															
Byoub															
Vite															
Châhir Emini															
Masud Paşa															
Sairak															
Sakıfî Yehoumhou															
Sarı Bayrak															
Kyoub															
Hekil Keyi															
Châhir Emini															
Çay Çarşak															
El Yemse															
Bahis Keyi															
Hekil Keyi															
Hekil Keyi															
Sizand Çayırı															
Châhir Emini															
Hekil Keyi															
Değerdar															
Byoub															
Hekil Keyi															
Hekil Keyi															
Hekil Keyi															
Sultan Süleyman															
Hekil Keyi															
Kalici															
Vite															
Grand Bazar															
T o t a l															

GörSEL 2- S.A.E. Inventaire General'den İstanbul'un Ağ ve "banliyöleri"ndeki sadece müşteriler için 1925 yılı boyunca yapılan havayolu uzantılarının tablosu. Solda bölgeler, sağda ise kabloların metre cinsinden uzunlukları ve m/m2 cinsinden kesintileri bulunuyor.

personel istihdam etmiş; hem uluslararası hem ulusal şirketler tarafından yönetilmiş; Türkiye'nin siyasal, ekonomik, toplumsal dinamikleri içerisinde defalarca kez yerini almıştır.

Bugün Silahtarğa Elektrik Fabrikası, Enerji Müzesi'ne dönüştürülerek korunmaktadır. 2006 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin yerleşkeyi devralması ile birlikte Silahtarğa Elektrik Fabrikası Arşivi (SEFA) saygıdeğer bir ekibin teşvikleri doğrultusunda kurulmaya başlanmıştır. İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde tasnifi gerçekleştirilen Silahtarğa Elektrik Fabrikası Arşivi, döneminin teknolojik gelişmelerine, ortaklıklarına, gündelik hayat pratiklerine ve benzeri birçok alana ilişkin görsel ve yazılı olmak üzere birbirinden farklı kaynaklar barındırmaktadır. Mimari çizimlerden haritalara, kömür defterlerinden kasa defterlerine, muhavvile merkezi keşiflerinden kaldırım keşiflerine, teknik çizimlerden fotoğraflara, bültenlerden protokollere kadar uzanan yaklaşık iki milyon evrak 2006'dan bu yana tasniflenmiş ve dijital ortama aktarılmak üzere kısmi şekilde hazırlanmıştır. Çoğunlukla günümüz Türkçesi ve Osmanlıca olmak üzere, İngilizce, Fransızca, Almanca, Macarca ve diğer birçok dil ile üretilmiş belgelere sahip olan Silahtarğa Elektrik Fabrikası Arşivi, Türkiye başta olmak üzere birçok ülkenin işletme, kurum, kent, sosyal hayat, altyapı, işçi, teknoloji tarihine ve tarihyazımına yeni bir perspektif kazandırma potansiyeline sahiptir. Silahtarğa Elektrik Fabrikası Arşivi'nde yer alan belgeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşümünü, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen sermaye transferlerini, İstanbul'un ekolojik analizini ve yaşanan süreçleri takip edebilmenin kapısını açmak için büyük önem taşır.

Sosyal Bilimler alanında kültür tarihini koruma, kamuya açma ve tartışmaya ilişkin derin çalışmalar yürütülmektedir. Verimli olduğundan şüphe duyulamayacak bu tartışmaların içeriğine rağmen kentleri ve altyapıları – özellikle İstanbul'u – teknolojik gelişmelerin paralelinde incelerken yer envanteri kullanmanın eksikliği göze çarpmaktadır. İstanbul'un tarih boyunca çok katmanlı bir şekilde oluşan topografik yapısı İstanbul üzerine yapılan bilimsel araştırmaların yapı envanteri odaklı olmasını, her katmanının interdisipliner bir şekilde birbirinden ayrıştırılmasını ve kendi içerisinde analiz edilmesini gerektirir. Silahtarğa Elektrik Fabrikası Arşivi'nde bulunan evraklar özel-

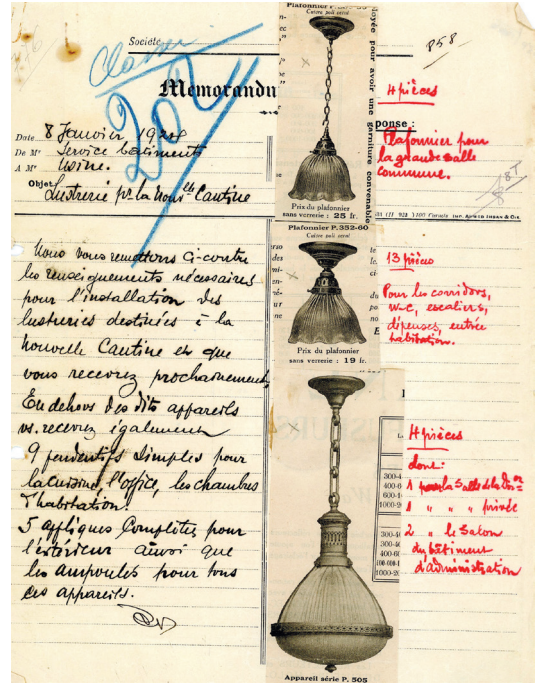
Görsel 3- 1926 yılında Fındıkzade bölgesinin kaldırım keşifleri süresince hazırlanan kaldırım defterlerinden bir kesit.

İstanbul'un sosyal hayatına dair nüveleri de Silahtarağa Elektrik Fabrikası Arşivi'nde görmek mümkündür; mesela, 1921 yılında Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın yemekhanesini düzenlemek için gönderilen bir şefin günlükleri, İstanbul'daki restoranlardan aldığı menüler ya da restoranda kullanılacak lambaların not alındığı belgeler (Görsel 4) de bulunmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin tarihsel süreçlerini anlamak, 1910'larda başlayan elektrifikasyonun dönüştürdüğü sosyo-ekonomik dinamikleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan dönüştürülen Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerde ve sonraki kurumsallaşma çabasını, uluslararası şirketlerin Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkisini, kentsel düzeydeki dönüşümlerin ulusal ölçekteki tezahürlerini anlamak demektir. Teknolojik gelişmelerin kent üzerindeki değişimlerini en erken ve en açık şekilde görebileceğimiz örneklerden biri İstanbul'dur. Bu noktada, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl dünyasının Osmanlı ve Cumhuriyet üzerindeki yansımalarını ve teknolojik gelişmelerin kenti nasıl değiştirdiğini anlamak için öncelikle elektriğe bakmak gerekmektedir. Çünkü 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl boyunca Osmanlı coğrafyasındaki sermaye dönüşümünün telgraf ve tren sonrasındaki en önemli teknolojik gelişmelerinden biri olan elektrik, İstanbul'un değişim ve dönüşümünü –ulaşım, yerleşim, iletişim, yeni ticaret ağları, sermaye aktarımı ve yeni iş kolları gibi altyapı şebekeleri ve modernleşmesini– tetiklemiştir. Şehrin aydınlanma hikâyesini anlamak için ise önce şehrin karanlık sokaklarına bakmak, böylelikle, elektrik gibi teknolojik gelişmelerin tarihsel süreçlerini anlamak gerekmektedir.

İstanbul odaklı araştırmalara kaynak oluşturarak yapı envanterindeki önemli bir boşluğu dolduracaktır. Örneğin 31 Aralık 1928'de yayınlanan S.A.E. *Inventaire General* kitabında (Görsel 1) 1925 yılından 1928 yılına kadar İstanbul'un elektrikleşmesinin altyapı detayları bulunmaktadır (Görsel 2). Bu detaylar müşteriler için çekilen havayolu uzantılarını, kabloların uzunluklarını ve cinslerini ve hangi bölgeye ne çeşit kablo kullanıldığını belirtir. Böylesi detaylar, araştırmacıların bölgelerdeki elektrik kullanımını ve dolaylı olarak bölgenin içerisindeki dinamikleri farklı bir perspektiften okumalarını sağlayacaktır. Başka bir örnekte ise 1980'li yıllarda hazırlanan kaldırım defterleri (Görsel 3) sokakların kesitlerini, kaldırımda kullanılan malzemeleri ve düzenlemelerini belirtir. Sokakların kroki çizimleri ve diğer detayları araştırmacıların İstanbul'un sokaklarını görmeyi ve dönüşümlerini izlemeyi mümkün kılacaktır. Sadece envanter çalışmaları ve takiplerinde değil,

Bu süreçleri anlama çabasının bir parçası olarak İstanbul Aydınlanı-yorken başlıklı derleme kitap Silahtarağa Elektrik Fabrikası Arşivi ekibi tarafından hazırlanmış olup İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanacaktır. Birçok araştırmacı ve akademisyenin değerli katkıları ile İstanbul'un aydınlanma serüvenini farklı perspektiflerden anlatmaya çalışan bu kitap, Silahtarağa Elektrik Fabrikası Arşivi'nde yürütülmekte olan kapsamlı araştırma ve yayın faaliyetlerinin ilk ürünüdür. Temennimiz, Silahtarağa Elektrik Fabrikası Arşivi ile sizleri tanıştırmak, farklı disiplinlerden akademisyen ve araştırmacılar ile bir araya gelmek, interdisipliner araştırmalar ve çıktılar yürütmektir. Bir araya gelmek için bizlere silahtara-ga@bilgi.edu.tr mail adresinden ulaşabilirsiniz.

Görsel 4- Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın yemekhanesi için gönderilen şefin hazırladığı 8 Ocak 1921 tarihli bölgelerden topladığı lambaların görsellerini içeren belge.